Commissie Omgevingskwaliteit

Bezoekadres
Weesperplein 8
Amsterdam

cok@amsterdam.nl
cok.amsterdam.nl

Commisse Aanwijzing Monumenten

Onderwerp	Adviesaanvraag aanwijzing Kraaipancomplex aan de Kraaipanstraat, De La Reijstraat, Albert Luthulistraat, Vaalrivierstraat, Schalkburgerstraat, Transvaalkade, Transvaalstraat, Cronjéstraat, Colensostraat
Datum	3 november 2025
Commissie	Petra Brouwer (voorzitter), Isabel van Lent (architectuurhistoricus), Wim de Wagt (architectuurhistoricus), Bastiaan van de Kraats (restauratiearchitect)
Secretaris	Elles van den Hoek
Adviseur(s)	Agnes Hemmes (Monumenten en Archeologie)

Geachte leden van het dagelijks bestuur van stadsdeel Oost,

U heeft de subcommissie Aanwijzing Monumenten van de Commissie Omgevingskwaliteit gevraagd advies uit te brengen over de aanwijzing van het Kraaipancomplex aan de Kraaipanstraat 2-38, 40-48, 1-51, 53-61; De La Reijstraat 18-24, 28-42, 17-23, 25-39; Albert Luthulistraat 1-41; Vaalrivierstraat 11, 13-23; Schalk Burgerstraat 2-140, 45-131; Transvaalkade 79-83, 84-102, 103-108; Transvaalstraat 131-143; Cronjéstraat 2-6, 8-12; Colensostraat 1-25, 2-28 als gemeentelijk monument.
De commissie hanteert bij de advisering de selectiecriteria voor monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten, zoals vastgesteld in de Erfgoedverordening. Zij beoordeelt of dit complex voor Amsterdam van belang is vanwege de stedenbouwkundige, architectonische en/of cultuurhistorische waarde. Daarnaast wordt vastgesteld in hoeverre het een gaaf en/of zeldzaam voorbeeld is voor een bepaalde periode of van een bepaald (gebouw)type.

De commissie adviseert u het Kraaipancomplex ontworpen in 1916-1919 door architecten J. Gratama, G. Versteeg en H.P. Berlage aan te wijzen als gemeentelijk monument vanwege de hoge stedenbouwkundige, architectonische en cultuurhistorische waarde. De sterke samenhang tussen stedenbouw en architectuur en de combinatie van de grootstedelijke gevelwanden en de kleinschalige binnenwereld zijn uitzonderlijk en van hoge kwaliteit. Het complex is voor Amsterdam een van de hoogtepunten van de sociale woningbouw uit het begin van de 20ste eeuw.

Stedenbouwkundige waarde
De Transvaalbuurt, tussen de Oosterparkbuurt en de Ringvaart, werd vanaf 1903 ontwikkeld als arbeidersbuurt op basis van het destijds vernieuwende stedenbouwkundig plan van H.P. Berlage. Deze uitbreidingswijk kan gezien worden als eerste aanzet voor de Gordel 20-40, waarvoor de hiërarchische opzet van hoofdassen en secundaire straten met bloksgewijze bebouwing en aandacht voor de architectuur van straatwanden, kenmerkend zijn. Het Kraaipancomplex ligt aan de zuidzijde van de Transvaalbuurt. Het woningbouwproject bestaat uit meerdere bouwdelen en is gebouwd in vier fasen. In noord-zuidrichting vormt de Schalkburgerstraat de hoofdas met grootstedelijke bouwblokken. Twee poorten in deze blokken bieden toegang tot respectievelijk de Colenso- en Kraaipanstraat, die een kleinschalige binnenwereld vormen, met een dorpskarakter. Het stedenbouwkundig plan voor de Transvaalbuurt is stedenbouwkundig van waarde als vroeg voorbeeld van Berlages stedenbouwkundige ontwerpen en kan gezien worden als voorloper van Plan Zuid. Het Kraaipancomplex heeft daarbinnen een bijzondere plek als enclave en vroeg voorbeeld van een tuindorp.

Architectonische en cultuurhistorische waarde
Het woningbouwproject werd in 1916-1919 ontworpen door architect J. Gratama, in samenwerking met G. Versteeg en H.P. Berlage, en tussen 1920 en 1936 gerealiseerd in vier fasen. De eerst twee fasen zijn volgens het oorspronkelijke ontwerp uitgevoerd. De laatste twee fasen, waaronder de laagbouw in het westelijke deel van deze buurt, zijn een door de Stedelijke Woningdienst versoberde uitvoering van het ontwerp van Gratama. Daarom vallen deze woningen niet onder het deel dat voor bescherming in aanmerking komt.
De stedelijke wand aan de Schalkburgerstraat bestaat uit strakke baksteenarchitectuur die met accenten op de hoeken en architectonische verbijzonderingen, zoals siermetselwerk, verspringende balkons, erkers en risalieten ter plaatse van de trappenhuizen, inspeelt op de stedenbouwkundige situatie. Twee onderdoorgangen in deze gevelwand zijn als poorten vormgegeven en ontsluiten de achterliggende, kleinschalige binnenwereld aan de Colenso- en Kraaipanstraat. De laagbouw aan deze straten bestaat uit beneden- en bovenwoningen van twee lagen en een mansardekap. De opzet met pleintjes en voortuintjes in combinatie met de traditionalistische vormgeving van trapgevels en erkers zorgt voor een schilderachtig karakter. Het kleurgebruik van zowel metsel- als schilderwerk speelt een belangrijke rol in het ontwerp. Enerzijds versterkt de kleurtoepassing de ritmiek en zorgt voor samenhang in de verschillende onderdelen, anderzijds zet Gratama kleur in om deze wijk voor arbeiders en lagere middenstand te verlevendigen en te zorgen voor een vrolijk straatbeeld.
Het architectonisch ontwerp is op alle schaalniveaus van dusdanig hoge kwaliteit dat deze, ondanks de verschraling door de renovatie, nog duidelijk herkenbaar is. Het Kraaipancomplex kan als het hoofdwerk worden gezien uit het oeuvre van Gratama. Daarnaast heeft het complex cultuurhistorische waarde als een van de hoogtepunten van door woningbouwverenigingen gerealiseerde sociale woningbouw van begin 20ste eeuw.

Gaafheid, herkenbaarheid en zeldzaamheid
In de jaren 80 van de twintigste eeuw is het complex gerenoveerd, waarbij kozijnen, ramen en voordeuren zijn vervangen, gemetselde borstweringen van de lagere hoekbebouwing zijn vervangen door stalen hekwerken, kleuren zijn aangepast, dakkapellen vervangen door dakramen en de luifels boven entrees zijn verwijderd. Ook zijn de woningen gemoderniseerd, waarbij de

hoofopzet van de woningen is behouden.
Ondanks deze wijzigingen is de architectonische hoofdopzet zo sterk dat het oorspronkelijke beeld nog duidelijk herkenbaar is. De commissie doet de aanbeveling om bij een renovatie onderdelen zoals de ramen te vernieuwen op basis van het oorspronkelijke beeld. Ook het terugbrengen van de oorspronkelijke kleurstelling zal bijdragen aan de leesbaarheid en het herstel van de kwaliteit van het oorspronkelijke ontwerp.

Amsterdam, 6 januari 2026
Commissie Aanwijzing Monumenten

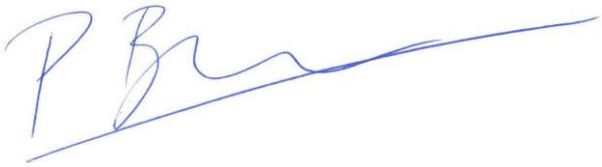

Petra Brouwer, voorzitter

Cc Monumenten en Archeologie